

Skipspresten Jens Boye i Kina

av Harald Olsen

Kinafarerne var de største seilskutene i den dansk-norske handelsflåten. De hadde normalt en besetning på omkring 150 mann. Med ansvar for så mange mennesker, og med en seiletid som kunne vare i flere år, var det et stort behov for kirkelige tjenester. På de største skipene ansatte rederiene derfor egne skipsprester. Disse var ofte blant de få skriveføre om bord. Skipsprestenes skriftlige notater og rapporter kunne derfor tilhøre en ofte mager, men desto mer verdifull, dokumentasjon av viktige og ofte dramatiske begivenheter under seilasene. En skipsprests rapporter fra to kinaferder i 1740-årene hører til det mest verdifulle kildemateriale av denne type som er bevart for ettertiden, og de forteller også om den kristne kirkens forhold til de ulike religionene og myndighetene i Kina.

Fra Vendsyssel til Austre Moland

Denne skipspresten er den danskfødte Jens Boye (1715-1774). Historien om hans kinaferder, og hvordan han havnet i Austre Moland, er både overraskende og spennende. Denne har jeg gjort rede for i en artikkel i årbok for Arendal historielag i 2010.¹

Jens Boye var født i Sæby i Vendsyssel i Danmark, som en av ti søsken. Faren var byskriver og forholdene i barndomshjemmet var enkle og sparsommelige. Men foreldrene gjorde det de kunne for å skaffe barna utdanning. Jens ble i 1733 innskrevet som teologistudent ved universitetet i København. Som de fleste studentene som kom fra enkle kår, måtte også Jens ta jobb som privatlærer for å finansiere studiene. Han var to perioder på Fyn som privatlærer, siste gang hos en magister som tidligere hadde undervist ved universitetet. Det var trolig en fordel for Jens. Han avla eksamen i filosofi i 1736 og full teologieksamen i september 1739, begge med godt resultat.

Kinesisk gudebilde utskåret av to stykker alabast, 1800-1880, høyde 21 cm.
AAM.08255.

Bare noen uker etter eksamen ble han tilbudt stilling som skipsprest av det ostindiske handelskompaniet, Det Kongelige Oktrojerede Danske Asiatiske Compagnie, og han fikk kongelig tilsettingsbrev den 20. november 1739. Det var ikke uvanlig at nyutdannede prester fikk slike tilbud, for det var nok vanskeligere for selskapet å få tak i eldre og veletablerte prester til så krevende oppdrag.

Boye fungerte som skipsprest i fem år, og på denne tiden rakk han to kinareiser, den første i 1740-42 og den andre i 1742-44, begge med *Dronningen af Danmark*. Før den første turen ble han ordinert i Vor Frue Kirke i København den 8. januar 1740.

At Jens Boye skulle havne i Austre Moland har nok flere grunner. Under begge sine kinaferder seilte han under Zacharias Allewelt fra Merdø utenfor Arendal, og sammen med et mannskap hvor det var en god del egder. Men viktigere var det nok at i starten av den første turen

Modell av *Dronningen av Danmark*, som ble forært fra Jens Boye til Tromøy kirke, etter hans to reiser til Kina med dette skipet.
Foto: Anne Marie Falck.

i 1740 ble skipet skadet i et forrykende uvær i Kattegat, og måtte søke nødhavn i Arendal. Her ble skipet liggende i 8 måneder for reparasjoner og supplering av mannskap. I Arendal deltok Jens Boye aktivt i arbeidet i Trefoldighet menighet, som også inkluderte mannskapet fra «Dronningen». Han assisterte også prosten Diderik Stelling på prostevisitaser, og betjente til tider både Flosta og Tromøy menigheter.

Da Boye kom hjem fra sin andre kinareise i 1744, og etter tre år i København, ble han i 1747 utnevnt til sogneprest i den nyopprettede stillingen i Austre Moland og Tromøy, uten en gang å ha søkt stillingen!²

I sine to rapporter fra kinareisene viser Boye seg som en skarp observatør og en innsiktsfull og kunnskapsrik kommentator. Samtidig er han også et tydelig barn av sin tid og av den utdanning og skoling han har fått.

Jens Boyes rapporter fra Kina

Jens Boyes to rapporter fra sine kinareiser er svært forskjellige. Den første (Boye 1745a) fra kinaferden 1740-42 er svært kortfattet, på 20 små sider, og er del av en publikasjon med tittel «Samling af Adskillige Nyttige og Opbyggelige Materier saa vel Gamle som Nye Stykke.» Den var utgitt av Oluf Bang i København i 1745. Årsaken til det begrensede omfanget av Boyes artikkel framgår av tittelen: «Extract Af den 1ste Journal som paa China-Skibet Dronningen af Dannemark kaldet, Erholden af Skibets Præst Hr. Jens Boye, paa hans første Reyse med samme Skib. Originalen tillige med andre Manuscripter med meere, blev opbrændt i den ulykkelige Ildebrand i Canton den 7 Decembr. 1743.» I denne brannen mistet Boye ikke bare sin rapport, men også vitnemål, tilsettingsbrev og gaver han hadde kjøpt til familien.³ Rapporten bærer preg av at den er skrevet etter hukommelsen. Den omhandler i hovedsak selve seilasen, og i svært liten grad oppholdet i Kina. En av grunnene var nok at han under dette oppholdet var syk: «Den 27de falde jeg atter i en haard og langvarig Svaghed, som udi 8te til 10 Uger udpersede mig saaledes at jeg var ligere en Dødning end et Menniske, men Herren hialp mig og denne gang, at jeg paa Hiem-Reysen blev restitueret.»⁴

Jens Boyes andre rapport, fra kinaferden 1742-44, er helt annerledes. Det er en egen publikasjon på 135 sider, med tittel: «Journal paa den anden Reyse til China med Skibet Dronningen af Danmark, Indeholdende De merkværdigste Ting, som fra Reysens Begyndelse 1742 til dens Ende 1744 ere arriverede, samt lidet om nogle Landes Væsen og Beskaffenhed, Holden og udgiven av Jens Boje» (Boye 1745b). Den ble også utgitt i 1745.

Det er tydelig at det er det asiatiske kompaniets ledelse som har bedt

Byste av Zacharias Allewelt, som var kaptein på *Dronningen av Danmark*. Bysten er laget i Kina og befinner seg i Nationalmuseet i København.
Foto: Museet for Søfart, Helsingør.

Journal fra Jens Boyes andre kinareise med *Dronningen av Danmark* 1742-44, trykt i København 1745.
Foto: KUBEN.

Havnebyen Kanton i Kina. Utsikt over de europeiske handelshusene. Oljemaleri av William Daniell, fullført i 1810.

Modell av kinesisk djunk, laget i Kina, av tre og seilene av lerret. AAM.08678.

ham om å utgi journalen fra turen, for med kledelig beskjenhet sier han i forordet at «Det var sandelig aldrig i mine Tanker, at ville have ladet de smaa Ting nogen Tiid komme for lyset, som jeg paa Reyserne til min egen Fornøjelse havet anmerket». I innledningen har Boye trykket følgende vers, «Min Opmuntring paa Reyserne har stedse været dette:⁵

I Herrens Ærinde jeg gaaer
Igjennem Skiær og Bølger.
Min Troe til Gud bestandig staaer,
At hand os selv medfølger:
Og følger hand, Slet intet kand
Mig da i Veyen være;
Thi Jorden, Luften, Ild og Vand
Ham underdanig ere»

Havnebyen Kanton

Boye beskriver dramatiske hendelser under seilasen til og fra Kina. Men det mest interessante og verdifulle i rapporten er hans beskrivelse av landet. Den utgjør til sammen 62 av rapportens 135 sider. Havnebyen Kanton (i dag Guangzhou) beskriver Boye som «en stor Stad med Mure omkring».⁶ Den ligger 15 mil inne i landet ved Perlefloden. Byen var strengt bevoktet. Utlendinger hadde bare tilgang til en forstad, der de kom i kontakt med tilreisende kinesiske handelsmenn. Havnen var foruten de utenlandske seilskutene også preget av kinesiske djunker og husbåter der hele familier bodde fast.

De europeiske handelskompaniene hadde sine faste kontor- og lagerbygninger i havneområdet. Handelsvirksomheten ble kontrollert av en høytstående kinesisk embetsmann som Boye kaller «Vice-Roy», og som tilhørte den keiserlige familie.⁷ Av eksportvarer nevnes silke, brokade, porselen og te som de viktigste. Men tinn og bly måtte landet importere.

Boye konstaterer at under den store bybrannen i Kanton i desember 1743 var lokalbefolkningen påfallende passiv og handlingslammet. Det var et engelsk skipsmannskap som tok affære og berget byen.⁸

I den generelle beskrivelsen av landet nevner Boye den lokale båttrafikken på landets store elver «som løbe op og ned af Floderne med Vare fra et Sted til et andet som forskaffer Landet en udsigelig Nytte».⁹ Elvene er nyttige for handelen, som åsted for fiske og ikke minst for å skaffe vann til risåkrene.

«Umættelig Begierlighed til Riigdom»

Den kinesiske befolkningen beskriver Boye som «meget bedre, end man ellers i et tykt Hedenskab kunde forvente sig at finne: I Henseende til deres Skabning ere de i Alminnelighed smukke og vel proportionerede af Lemmer.» Og «deres Fruentimmer, saalænge de ey kome i Vinden og Solen, meget smukke og hvide».¹⁰ Av «Sindets Gaver» er kineserne raskere til å imitere det de liker, enn å finne opp noe nytt selv. De har en «umættelig Begierlighed til Riigdom», og er derfor «af Naturen hengivne til Kiøbmandskab, saa at endog en Dreng paa 10 Aar begynder at ville handle.»

Av mindre positive ting nevner Boye utstrakt flerkoneri og skikken med å snøre føttene på piker fra de fødes til de er 10-12 år, for at føttene skal forbli små. Resultatet er at «deres Gang skeer med stor Besværlighed.»¹¹

Kinesisk vekt med trefutteral, 1780-1833, lengde 25 cm. Skal ha vært brukt til å veie gull. AAM.08263. |

Kinesisk betalingsmiddel støpt i bronse med dekor og skrifttegn, lengde 16,5 - 5 cm. De enkelte delene har form som en kniv, en nøkkel, kanskje en kaktus, en menneskefigur og en rektangulær form. AAM.08641.

Lokale informanter

Omkring halvdelen av Boyes beskrivelse av Kina handler om de religiøse forholdene i landet. Det er dette som vil bli vektlagt i denne artikkelen. Det er også her Boye er på sitt grundigste, og hans innsikt er overraskende, særlig tatt i betraktning at han også under dette oppholdet var syk og sengeliggende. Og utlendingers bevegelsesmulighet utenfor havneområdet var sterkt begrenset.¹² Boye sier at han «ikkun, som Moses fordum, kiget ind i Landet». Han formulerer seg på en måte som tyder på at han har hatt lokale informanter, og gjengir beskrivelser «som Chinesere have berettet mig».¹³

Boye hadde hatt kontakt med kristne kinesere som hadde vært i Peking (i dag Beijing): «...med saadanne haver Jeg selv talet nogle gange saavel min første, som min anden Reyse». En av disse var «en stor Musicus», som ofte hadde konserter i Kanton sammen med *Dronningen af Danmarks* egne trompetister.¹⁴

Boye har åpenbart hentet informasjon fra ulike kilder, og satt det sammen i en helhetsbeskrivelse som på mange måter er imponerende, også når vi holder hans framstilling opp mot det vi i dag vet om kinesisk kirke- og misjonshistorie. Det vil være hovedanliggendet i det følgende.

«Grovt hedenskap»

Boyes beskrivelse av de opprinnelige, førkristne religionene i Kina er kortfattet og summarisk. Han skiller mellom det han kaller «grovt hedenskap» og «finere hedenskap», og bruker mest plass på det første.¹⁵ Med «grovt hedenskap» mener Boye åpenbart den folkereligjøsiteten som i moderne religionsforskning er kalt «den fjerde vei», i tillegg til de tre hovedretningene i kinesisk religiøsitet: konfutsianisme, daoisme og buddhisme.¹⁶ Denne fjerde vei er mer preget av feiring av livsriter, fedrekult, fornyelsesritualer og offentlige fester enn læresetninger og teologi.¹⁷ Den har levd, og lever fortsatt, i nær kontakt med de øvrige tre religionene, og henter elementer fra disse. Derfor er den utpreget synkretistisk (preget av religionsblander).¹⁸ Det var den åpenbart også under Boyes besøk, etter hans beskrivelse å dømme.

Boye påpeker at «Landet overalt er fuldt af Afguds-Huse og Templer, der ere opfyldte med en utrolig stor Mængde af fæle Afguder og forunderlige Billeder, hvilke tilbedes og ofres for dagligen af en stor Hob Præster, løse og ulærde Personer, som tages af det gemene Folk, og dertil opholdes: Disse tilbede ogsaa Solen, Maanen og Stjernene, af hvilken Aarsag de have mange store Fester, i sær ere Nye- og Fuld-Maane-Tiderne blant dem meget høytidelige, da er der en forunderlig Allarm paa alle Gader, og i alle Pagoder med Røgelser, Illuminationer,

Kinesisk gudebilde utskåret av to stykker alabast, 1800-1880, høyde 25,5 cm.
AAM.08256.

Mad-Ofringer af søde Kager, Frugter, Comædier, Music og Stoyen Nætterne igiennem.»¹⁹

Denne folkereligjøsiteten hadde også sine guddommer, selv om respekten for dem ikke alltid var like stor. Boye nevner en husgud som han kaller Jafs, og som han støtte på ved flere anledninger. En «latterlig» episode opplevde han under den store bybrannen i Kanton i 1743. Da så han en kineser komme løpende mot huset sitt, som var truet av flammene. Han hadde en Jafs-figur i hendene, og ba ham innstendig om å stoppe ilden. Men samtidig truet han Jafs med at hvis han ikke lyktes i dette, ville guden selv havne i flammene. Sjøfolk hadde også et alter for Jafs om bord i båtene. Under godt vær ble han belønnet med røkelse og matoffer. Men var været og fangsten dårlig, kunne han bli sulteføret i flere dager og gitt «dygtig stryg tillige». Kineserne var altså ikke slaver under sin religion og «avgudsdyrkelse».

Boye nevner en rekke negative sider ved denne folkereligjøsiteten,

som flerkoneri, barneekteskap og drap av barn født utenfor ekteskap eller i familier med mange barn fra før. Men samtidig understreker han hvor viktig samvittigheten er i kinesernes religiøsitet: «Intet Folk kan mere beraabe sig paa Samvittighed, end dette Folk, ja de gjøre saa meget af deres Samvittighed, at naar de vil bekræfte en Ting meget høyt, da sværge de ved den.»²⁰

«Finere hedenskap»

Når det gjelder det Boye kaller «finere hedenskap» har han bare korte henvisninger, først og fremst til konfutsianismen.²¹ Han konstaterer at Konfutsius' lære (f. 551 f.Kr.) ble hoffreligionen i landet, og viser til at den tyske filosofen Christian Wolff løfter Konfutsius og hans disipler opp i skyene. Den formen Boye opplevde kaller forskerne i dag neokonfutsianisme. Det var den dominerende formen fra Song-dynastiet midt på 1000-tallet e.Kr. og helt fram til Qing-dynastiets sammenbrudd i 1911.²² I de første århundrene av denne perioden opptok Song-konfutsianerne viktige elementer fra både buddhisme og daoisme.²³

At konfutsianismen var vel så mye en morallære som en religion,²⁴ framgår også av det Boye framhever som særtrekkene ved den konfutsianismen han opplevde: 1) Å følge naturlovene gir lykke, 2) Billeddyrking og avgudsdyrking må forkastes, 3) Å bruke sin beste tid på «høye betraktninger», 4) Belønninger og straffer er kun timelige og legemlige, 5) Sjelen forgår sammen med legemet ved døden, og 6) Alle mennesker er forpliktet til å søke fullkommenhet.²⁵ Boye konstaterer også at kineserne holder Konfutsius like høyt som perserne holdt Zarathustra og jødene Moses.²⁶

Det må sies at Boye gir en forholdsvis saklig og nøktern framstilling av de ikke-kristne religionene i Kina. Men ikke overraskende benytter han mest plass til en beskrivelse av kristendommens historie i «Midtens Rike». Det er også den mest verdifulle delen av hans rapport.

Forfulgt kirke med stolt fortid

Det må understrekes at det kristne nærvær som Boye opplevde i Kina var det den katolske kirke som representerte. Protestantisk misjon kom ikke til landet før et godt hundreår senere. Den katolske kirke hadde under Boyes besøk vært i Kina i over 160 år. Men situasjonen for kirken hadde variert voldsomt: fra keiserlig anerkjennelse og støtte til brutal forfølgelse. Oppslutningen om kirken hadde derfor også variert sterkt.

Den situasjonen Boye opplevde i Kanton i 1740-årene var heller mørk for kirken. Han skriver om det: «Endelig kand der og vel være

hist og her en liden Levning af den Roman-Catholske Religion, men det maa og være meget hemmelig, jeg haver dog selv funden et par Catholske Chinesere engang, men det de vidste, var at raabe paa Maria, og sandeligen det er med Graad at bejamre, at Christendommens Sager ere gangne saa frugtesløse af udi dette deylige Land formedelst de Pavelige Missionaires egen slette Opførsel, da de dog Tiid efter anden have havt saa skønne Anledninger til en alminnelig Omvendelse i det gandske Land, dersom de ikkun havde havt det rette Øyemed i deres Gierninger, og taget Herren med dem i deres Ærinde, uden hvis Velsignelse intet kand lykkes».²⁷

Boye gir altså kirken selv skylden for situasjonen. Og hovedårsaken finner han i mangelfull forkynnelse og mangel på «hellig vandel». Men det hadde ikke alltid vært slik. Han framhever pionértiden med jesuitten Matteo Ricci (1552-1610) som kom til Kina i 1581. Ricci og hans medarbeidere og etterfølgere oppnådde en unik posisjon «hos Keyseren og mesten hele Nationen ved deres Videnskaber som de besadde, blev dem derved givne mange herlige Anledninger til at udbrede deres Lærdom».²⁸

Riccis strategi viste seg å være særdeles vellykket.²⁹ Jesuittene la vekt på formidling av kunnskap og innsikt på områder der europeisk vitenskap var ledende, som innen matematikk, astronomi og kartografi. De fikk anledning til å etablere et astronomisk institutt i Peking som ble ledende i landet, og nør stor anerkjennelse.

Det andre hovedprinsippet i Riccis strategi var en form for kulturell tilpasning, der hovedprinsippene i kristen tro ble gitt en form som var mulig å forstå og akseptere ut fra en kinesisk virkelighetsforståelse, særlig ut fra klassisk konfutsianisme.

Ut fra denne målsettingen om å gjøre kristen tro mest mulig kinesisk, gikk Ricci inn for utdanning av et kinesisk presteskap og kinesiske lekbrødre, og utvikling av en særegen kinesisk kirkearkitektur. Han hadde store forventninger til kineserne: «Det kinesiske folk er spesielt velegnet til å motta den hellige tro, langt mer enn noe annet folk; de er åndelig utrustet og spesielt kompetente».³⁰

Jesuittene kledde seg og opptrådte som kinesere, og Ricci utga vitenskapelige bøker på kinesisk som fikk stor utbredelse og anerkjennelse. Hans religiøse skrifter var preget av vilje til dialog, særlig i forhold til det han oppfattet som «original konfutsianisme».³¹ Enkelte jesuitter fikk høye stillinger i det kinesiske embetsverket. Riccis strategi var særlig rettet mot overklassen, og til og med i den keiserlige familie var det mange som i det følgende lot seg døpe.

De kinesiske keiserne selv inntok imidlertid svært ulike holdninger til kirken og kristen tro, fra stor grad av interesse og aksept, til regulær forfølgelse. Årsakene var åpenbart både religiøse, sosiale og politiske.

Matteo Ricci, den første katolske misjonæren i Kina. Malt av Emmanuel Pereira i 1610.

Portrett av jesuitten Nicolas Trigault i kinesisk drakt. Malt i Europa av ukjent kunstner i 1617.

Mange kinesiske embetsmenn opplevde de utenlandske jesuittene som konkurrenter til de beste stillingene, og motarbeidet dem med alle midler. Jesuittene må ifølge Boye selv ta skylden for en del av denne motstanden. For en del opptrådte med «Regiere-Syge og lysten til at blande seg i alle Sager.»³²

Da Ming-dynastiet i 1644 ble erstattet av Qing-herskerne, prøvde den siste Ming-keiseren, Zhangzhan, å be paven om hjelp. Et beskjedent framstøt av tropper fra den portugisiske kolonien Macao hjalp ikke stort, og troppene måtte raskt vende tilbake til kolonien i sør.³³

Men kristendommen i Kina forsvant ikke med Ming-dynastiet. Det var i stor grad takket være den tyske jesuitten Adam Schall, som i kinesiske klær møtte opp hos de nye makthaverne i Peking. Han viste til hvilken betydning jesuittene hadde hatt innenfor astronomi og kalendervitenskap. Da de nye makthaverne utlyste en konkurranse om beregning av tidspunktet for neste solformørkelse, vant jesuittene denne. Schall ble utnevnt til mandarin (embetsmann) av første klasse og leder av det viktige instituttet for matematikk og astronomi. Han ble også rådgiver for den nye barnekeiseren Shunzhi.

Dette ble starten på en gylden periode for den kristne kirken i Kina. Den ble begunstiget med både skatteinntekter og egen kirkelig eiendom, der det ble tillatt å bygge kirker. Men til jesuittenes skuffelse var det bare enkeltpersoner som ble anerkjente og enkeltsaker som ble akseptert, og ikke en autorisering av den kristne kirke i Kina som sådan.³⁴ I løpet av en 20-årsperiode fram til 1664 økte antallet kristne i Kina fra ca. 100 000 til 255 000, selv om det enkelte steder i landet var stor motstand mot de kristne.

Denne veksten skyldtes bl.a. ankomsten av nye katolske ordener som drev aktiv misjonsvirksomhet: dominikanere og fransiskanere. Disse representerte imidlertid en langt mer profilert og utfordrende form enn det jesuittene hadde gjort, noe som utløste motkrefter i det kinesiske maktapparatet.³⁵ Da keiser Shunzhi overraskende døde i 1661 mistet til og med Adam Schall sin spesielle status og beskyttelse. Han ble fengslet og døde i fangenskap i 1666. Fem av jesuittene ved det astronomiske instituttet ble offentlig henrettet.

Interne kirkelige stridigheter

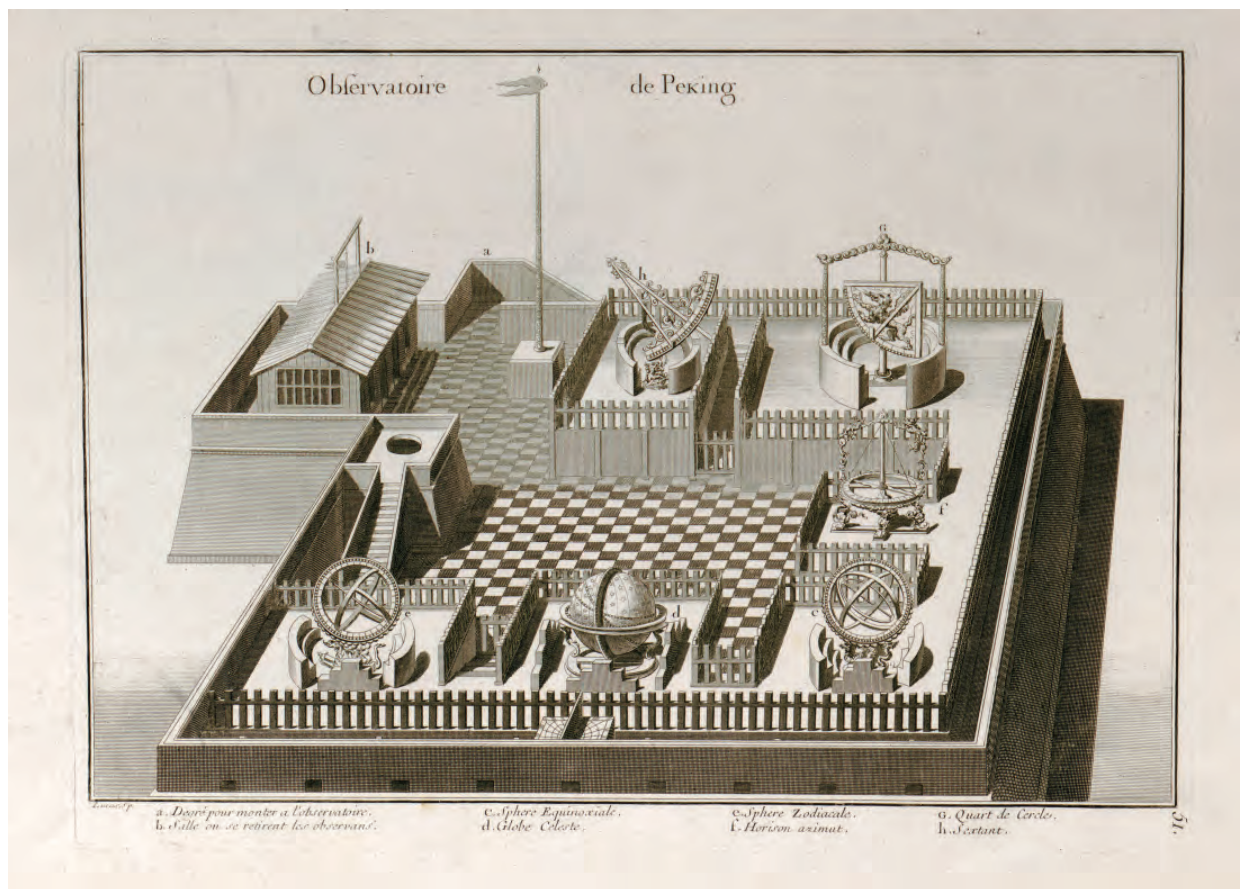
Mer alvorlige var imidlertid de interne konfliktene som utviklet seg innen den kristne kirken i Kina. Det var en strid mellom jesuittene på den ene siden og dominikanerne og fransiskanerne på den andre. Striden sto i hovedsak om det som er blitt kalt stedliggjøring eller kontekstualisering: å tilpasse det kristne budskapet til den eksisterende, ikke-kristne kulturen.³⁶ Jesuittene hadde gått langt i en slik form for tilpasning, mens

dominikanerne og fransiskanerne var langt mer skeptiske til dette. Striden kom til å hemme den kristne kirkens virksomhet i Kina i 200 år.³⁷

Det som gjorde konflikten ekstra komplisert var at den også hadde politiske overtoner, i striden mellom de to kolonimaktene Portugal og Spania. Jesuittenes misjonsvirksomhet i Kina hadde siden 1580-årene vært et portugisisk prosjekt, men ble fra 1630-årene av utfordret av spanske dominikanere og fransiskanere som kom fra Filippinene. De siste var innstilt på å «rense» den lokale kulturen for hedenske elementer, og var avvisende til å delta i konfutsianske og andre ritualer og seremonier, slik jesuittene hadde praktisert. De avviste også Matteo Riccis skille mellom akseptabel æresbevisning (som i fedreritualer) og uakseptabel tilbedelse.

Striden ble i 1643 brakt til Roma. Her fikk imidlertid de stridende partene skiftende støtte i de følgende tiårene. De kinesiske myndighetene skiftet også i sin holdning til de kristne. I 1671 ble alle de fengslede misjonærene sluppet fri, og kirkene ble gjenåpnet. Jesuittene hadde tidlig satset på utdanning av kinesiske prester, men kravet om sølibat hindret mange i å satse på en slik karriere. Den første innfødte presten,

Observatoriet i Peking etter at jesuittene hadde fornyet det. Illustrasjonen er hentet fra *Atlas de la Chine* utgitt i Paris på slutten av 1700-tallet. Foto: Library of Congress, Geography and Map Division.

Gregor Luo Wenzao, som ble ordinert i 1656, var dominikaner. Han ble i 1677 utnevnt til Kinas første biskop av paven, men ikke innsatt før i 1685 på grunn av motstand fra europeiske misjonærer.³⁸

Adam Schalls etterfølger som leder av det astronomiske instituttet i Peking, Ferdinand Verbiest, oppnådde høyere status hos keiseren enn det både Ricci og Schall hadde hatt. Hans posisjon medvirket uten tvil til en større aksept enn det den kristne kirke hadde hatt noen gang.³⁹ I 1692 sendte keiser Kangxi ut en erklæring om full religionsfrihet i landet. I et brev til paven foreslo han til og med ekteskap med en av pavens nieser! På dette tidspunkt nådde den kristne kirken et foreløpig høydepunkt i oppslutning, med over 260 000 medlemmer.⁴⁰

Overmotets fare

Boye skriver om denne perioden at «Gud her aabnede en Dør ... som ey mangesteds har været aabnet saa let og saa hastig.» Men igjen lå det i denne suksessen en fristelse til å tilta seg mer makt og innflytelse enn det kirken burde gjøre. Boye er tydelig på sin kritikk her: «Men just denne udvortes Herlighed opmuntrede end mere disse uforsigtige Sendebud til at gribe videre om sig udi fremmede Sager, hvorudover de paa nye igien ogsaa samlede sig mesten hele Nationens Had og

Dekorfelt på siden av kinesisk smykke-skrin utskåret av elfenben, 1850-1900, som viser mandarin (embetsmann) i bærrestol med et stort følge.

AAM.M.1103.

Misundelse paa Halsen, hvilket saa længe ulmede under Asken, til det endelig udvortes udbrød i fuld Lue.»⁴¹

Dette utløste altså ny motstand og ny forfølgelse. Men Verbiests etterfølger Thomas Pererius greide å oppnå tillit hos keiseren, som organiserte en offentlig prosess om saken. Et oppnevnt tribunal kom imidlertid med sterk kritikk av de kristne. Dette utløste raseri hos keiseren, som avsatte dommerne og brente dommen. En ny dom ble avsagt i 1692. Den ga de kristne full oppreisning og gjeninnføring av alle rettigheter. Det resulterte i ny vekst i oppslutning, og til og med høytstående embetsmenn lot seg døpe.

Men Boye er ikke udelte positiv til denne suksessen. Ikke overraskende mener lutheraneren at kirken legger altfor mye vekt på helgenhistorier og pavens ufeilbarlighet. Og han påstår også at det for mange kinesere «kunde være eet og det samme, enten de tilbade Chinesiske store Mænd og Helte, eller og de tilbade Europæiske opsmurte Helgener».⁴²

Boye registrerer også tendenser til selvskryt, til å tilta seg makt og innflytelse ut over det som er naturlig for kirken, til «et meget vellystigt og overdaadigt Levnet», og ikke minst interne stridigheter og konflikter. Dominikanerne kritiserte jesuittene for at de aksepterte for mye konfutsiansk tankegods og avgudsdyrkelse, mens jesuittene kritiserte dominikanerne for å pålegge kineserne for mange byrder, og for å være oppblåste og selvrådige. Jesuittene hadde i utgangspunkt keiserens støtte, mens dominikanerne ble støttet av flere europeiske misjonsorganisasjoner. Vatikanets begeistring for jesuittenes virksomhet kjølnet også, og paven prøvde å få til en bedre kontroll med kirkens ulike organisasjoner i Kina.

En pavelig uttalelse fra Innocent X i 1645 var til fordel for dominikanerne. Det utløste protester fra jesuittene, som sendte en egen representant til Roma. Dette ga resultater, for pave Alexander VII ga en uttalelse som støttet jesuittene, og den ble bekreftet av pave Clement IX i 1669. Disse stridighetene blir for Boye et klart uttrykk for at paven ikke er ufeilbarlig, og at dette bidro til å svekke kirkens posisjon i Kina.⁴³

Pavelige innstramminger

I et pavelig dekret fra 1704 ble det lagt begrensninger på deltakelse i konfutsianske ritualer, til tross for at keiseren selv i en henvendelse hadde presisert at dette var sivile og ikke religiøse ritualer.⁴⁴ Dekretet ble formidlet av en egen pavelig delegasjon som ble sendt til Kina. Denne delegasjonen opptrådte imidlertid høyst arrogant og provoserende og gjorde keiseren rasende. Delegationen ble utvist fra landet, men på vei ut etterlot den seg en trussel om utestengelse (ekskommunikasjon) fra kirken for alle som ikke rettet seg etter pavens dekret.

Keiseren kom i 1706 med en erklæring som krevde at alle misjonærer

Teodorico Pedrini (1671-1746) tilhørte lazaris-ordenen. Han var utdannet organist og komponist og ble sendt til Kina i 1701 av paven. Han havnet i storm i Atlanteren, og skipet ble drevet rundt Kapp Horn. Først i 1711 kom han til Peking, ti år etter avreise. Her ble han godt mottatt av keiser Kangxi, og han var i keiserens tjeneste til sin død. Pedrini bygde orgel for både til jesuittenes kirke og keiserens palass i Peking, og han lærte seg og skrev kinesisk musikk. Det er bevart noter til flere sonater han komponerte der innflytelsen fra både barokk-komponisten Corelli og kinesisk musikk er tydelig.

Ref: Auvidis, France 1996.

som ønsket opphold i landet måtte skaffe seg et sertifikat der de sa seg «enige i Matteo Riccis metoder». Det betydde at de aksepterte de konfutsianske ritualer. De måtte også si seg villige til en livslang tjeneste i landet.⁴⁵

De interne konfliktene var en alvorlig trussel mot den kristen kirkens framtid i Kina. De fleste kristne kineserne støttet jesuittenes linje. Men stridighetene resulterte i økt skepsis hos kinesiske myndigheter.

Keiserens motreaksjon

Pavens restriktive linje i forhold til å akseptere kinesiske tradisjoner irriterte keiser Kangxi. Han krevde at den kristne kirke opptrådte slik Matteo Ricci hadde gjort. Og når den ikke gjorde det, forsvant keiserens støtte. Enkelte steder i landet kom det til direkte forfølgelse av kristne. Boye forteller om misjonærer som følte situasjonen så truende at de ville rømme fra landet med skip. Men skipet ble bordet av kinesere slik at det sank, og alle misjonærene druknet.⁴⁶

I 1723 døde keiser Kangxi. Det utløste en arvefølgestrid, der jesuittene gjorde en alvorlig feil. De støttet aktivt den av sønnene som de trodde var mest positiv til kristendommen. Men det var en annen av sønnene, Yung-cheng, som kom til makten. Han hevnet seg på jesuittene med forfølgelse. En ledende jesuitt ble offentlig henrettet.⁴⁷ Men jesuittene var ikke alene årsak til forfølgelsen av de kristne. Mange europeiske handelsmenn, som identifiserte seg som kristne, opptrådte svært provoserende og aggressivt, og utløste nasjonalistiske reaksjoner hos kineserne.

I en keiserlig forordning fra 1724 ble det bestemt at de kristne skulle samles i Kanton, med unntak av de som var knyttet til keiserens hoff. Keiseren erklærte dessuten at kristendommen var en falsk religion, en fiende av de høyeste konfutsianske dyder, og full av slike «idiotiske oppfatninger» som at Gud var blitt menneske. 40 kirker ble plyndret og ødelagt, mange ble stengt, og prester måtte velge anonymitet eller gå under jorda. Jesuittene i Peking måtte opptre som astronomer, matematikere, mekanikere eller håndverkere, men absolutt ikke som misjonærer.

Ny forfølgelse

Boye viser til en episode med lynnedslag i Konfutsius' store tempel, der hans jordiske levninger gikk opp i flammer. De kristne fikk skylden for dette, og det utløste harde forfølgelser. Til og med prinser som var døpt ble fengslet og straffet.⁴⁸

I 1735 døde keiser Yung-cheng, og sønnen Ch'ien-lung overtok. Ifølge jesuittiske kilder skal han ha vært positiv overfor kristendommen,

og gitt jesuittene tilbake beslaglagte eiendommer og gamle rettigheter. Men dette protesterer Boye mot: «Dette veed jeg af egen Erfarenhed at være reen Digt, og usanfærdig storpralende Beretning.»⁴⁹ Han understreker at kristne må ha keiserlig tillatelse til å komme inn i landet, har meget begrenset bevegelsesfrihet, og kan bare inneha sekulære stillinger.

Nyere forskning har langt på vei gitt Boye rett i dette. Ch'ien-lung anerkjennes som en av Kinas mest betydelige herskere. Han er blitt karakterisert som «en opplyst despot».⁵⁰ Han utvidet «Midtens Rike» i betydelig grad og var en effektiv motstander av europeisk kolonialisme i Asia. I den forbindelse arbeidet han også for å redusere den kristne kirkens innflytelse, selv om han måtte akseptere enkelte kristne i nøkkelstillinger i Peking.⁵¹

I 1742 kom paven med en erklæring som var klart avgrensende i forhold til hva kirken kunne akseptere av tilpasninger til kinesisk virkelighet. Kun to innrømmelser ble akseptert: betegnelsen Tianzhu

Dekorfelt på siden av kinesisk smykkeskrin utskåret av elfenben, 1850-1900, som viser mandariner (embetsmann) i paviljong på høy mur. Nederst til venstre en mann med bundne hender. Dette er kanskje motiv fra en rettssal. Høyde 13 cm, lengde 16,8 cm. AAM.M.1103.

Modell av pagode, kinesisk tårn, laget i Kina før 1866, for det meste utskåret av rødlig alabast og malt, høyde 60,5 cm. Tårnet består av avtrappede etasjer, oppsvungne tak med hengende klokker. Toppstykket består av en sort fugl. Via en innvendig sneglehustrapp kan en kule trille via alle balkongetasjene, for til slutt å komme ut nederst. Modellen står på en åttekantet sokkel og den har et eget futteral av tre. AAM.8254.

(Himmelens Herre) som det kinesiske navn på Gud, og aksept av deltakelse i kinesiske seremonier som var renset for «overtro». Dette var en seier for dominikanerne og ble starten på en prosess som endte med at jesuittenes organisasjon i Kina ble oppløst i 1773 og at de siste jesuittene dro fra landet.⁵²

Boyes konklusjon

Dette var altså situasjonen da Jens Boye besøkte Kina. Han avslutter rapporten om de religiøse forholdene i landet med en dialog med Athei, en «fornuftig Hedning, der ved en lang Omgang med Europæerne snart veed at gjøre Forskiel imellem alle Hoved-Religionerne i Europa».⁵³ Athei tror at det finnes en Gud som har skapt og oppholder alle ting, at man skal legge vinn på dyd og gjøre rett og skjel for seg, og at det finnes en tilværelse etter døden, til det gode eller det onde. Men at der på Guds vegne skulle finnes «en stor Mand i Europa» (paven) som alle måtte adlyde, avviser han. Det samme gjelder Maria-fromhet og helgendyrkelse, og andre sider ved den katolske tro.

Boye uttaler at «Jeg saae mig ved denne merkelige Tale af Manden overvunden», selv om mannen uttalte seg om andre deler av kristenheten enn hans egen.⁵⁴ Athei hadde deltatt ved skandinaviske gudstjenester i havnebyen, og lutheraneren Boye er tydelig fornøyd når han kan avslutte denne delen av sin rapport med Atheis utsagn om at skulle han gå over til en europeisk religion, måtte det bli til den lutherske.

Et tidløst dilemma

Den konflikten Boye opplevde på nært hold i striden mellom jesuitter og dominikanere, og som dreier seg om hvor langt man kan gå inn i og tilpasse seg en fremmed og ikke-kristen kultur uten å miste sin egen identitet, er en gammel problemstilling og et tidløst dilemma. I dag vil det nok være en sterk tendens til å akseptere den grunnholdningen som jesuittene representerte.⁵⁵ I det minste vil mange være av den samme oppfatning som Matteo Ricci: at det ikke er noen grunnleggende motsetning mellom konfutsianisme og kristen tro.⁵⁶

Snaut 200 år senere ble den samme problemstillingen aktualisert av en annen betydelig arendalitt – misjonspioneren Karl Ludvig Reichelt (1877-1952) – også han med en nyskapende virksomhet i «Midtens Rike».⁵⁷ Men det er en annen historie.

Jens Boye etterlot seg en imponerende rapport om sine kinaferder. Med all den kunnskap han formidler om den kristne kirkens 160-årige historie før hans eget besøk, og med tanke på at han lå mye syk under begge oppholdene i landet, har han trolig hatt tilgang til andre informa-

sjonskilder enn bare egne informanter. Kan han ha lært av andre skipsprester? Det kan man bare spekulere på, for Boye selv sier ikke noe om dette.

Boyes arbeidsgiver på kinaferdene, det danske asiatiske handelskompaniet, var tydelig fornøyd med hans innsats. I en slutterklæring av 27. november 1744 uttaler kompaniets ledelse at «Hand af alle og Enhver der Hannem kjender, baade Geystlige og Verdslige Stand haver et godt Rygte for Hans ustraffelige og opbyggelige Levnet.» Og om de som seilte sammen med Boye til Kina uttaler ledelsen at de «ikke noksom vidst at berømme saavel Hans Nidkjærhed i Hans Embede, som og udenfor Embedet Hans Christelige Vandel og sømmelige Omgang med Enhver fra den Øverste til den Nederste.»⁵⁸

Det må ha vært spesielt for en mann med en slik verdenserfaring å ha havnet som sogneprest i Austre Moland. Men også der var han en foregangsmann, som gjorde seg bemerket på en positiv måte og satte varige spor etter seg. Han sørget bl.a. for ombygging og nødvendig opprustning av både kirke og prestegård.⁵⁹ Men rapporten fra Midtens Rike vil nok bli stående som et av hans mest verdifulle bidrag til samtid og ettertid.

Kinesisk smykkeskrin av elfenben, 1850-1900, høyde 13 cm, lengde 16,8 cm. Smykkeskrinet er utskåret på alle sidene og på lokket. AAM.M.1103.

Noter

- 1 Olsen 2010, 67.
- 2 Olsen 2010, 80.
- 3 Olsen 2010, 70.
- 4 Boye 1745a, 325.
- 5 Boye 1975b, 10.
- 6 Boye 1745b, 58.
- 7 Boye 1745b, 59.
- 8 Boye 1745b, 63.
- 9 Boye 1745b, 57.
- 10 Boye 1745b, 66.
- 11 Boye 1745b, 71.
- 12 Feldbak 1997, 54.
- 13 Boye 1745b, 64.
- 14 Boye 1745, 101.
- 15 Boye 1745b, 72.
- 16 Bowker 2005, 98.
- 17 Bowker 2005, 104, Redse 2010, 86.
- 18 Redse 2010, 99.
- 19 Boye 1745b, 73.
- 20 Boye 1745b, 77.
- 21 Boye 1745b, 79.
- 22 Redse 2010, 63.
- 23 Littleton 1998, 112.
- 24 Richards 1997, 72, Watts 1999, 92.
- 25 Boye 1745b, 79.
- 26 Boye 1745b, 80.
- 27 Boye 1745b, 82.
- 28 Boye 1745b, 84.
- 29 Moffett 2007, 108.
- 30 Moffett 2007, 109.
- 31 Moffett 2007, 114.
- 32 Boye 1745b, 84.
- 33 Moffett 2007, 116.
- 34 Charbonnier 2007, 248.
- 35 Moffett 2007, 119.
- 36 Charbonnier 2007, 251.
- 37 Moffett 2007, 120.
- 38 Charbonnier 2007, 253.
- 39 Charbonnier 2007, 246.
- 40 Moffett 2007, 125.
- 41 Boye 1745b, 86.
- 42 Boye 1745b, 88.
- 43 Boye 1745b, 91.
- 44 Charbonnier 2007, 254.
- 45 Charbonnier 2007, 262.
- 46 Boye 1745b, 95.
- 47 Boye 1745b, 97.
- 48 Boye 1745b, 99.
- 49 Boye 1745b, 100.
- 50 Charbonnier 2007, 271.
- 51 Moffett 2007, 131.
- 52 Charbonnier 2007, 58.
- 53 Boye 1745b, 102.
- 54 Boye 1745b, 103.
- 55 Moffett 2007, 129.
- 56 Watts 1992, 92.
- 57 Olsen 2007, 43.
- 58 Oftedal 1937, 5.
- 59 Olsen 2010, 80.

Kilder og litteratur

- Bowker, J. (2005). *Verdens religioner*. Oslo: Spektrum forlag.
- Boye, J. (1745a). Extract Af den 1ste Journal som paa China-Skibet Dronningen af Dannemark Kaldet. I O. Bang, *Samling af Adskillige Nyttige og Opbyggelige Materier saa vel Gamle som Nye stykke* : 2 (Vol. 2). (S.311-331). København.
- Boye, J. (1745b). *Journal paa den anden Reyse til China med Skibet Dronningen af Danmark*. København.
- Charbonnier, J.-P. (2007). *Christians in China. AD 600 to 2000*. San Francisco: Ignatil Press.
- Feldbæk, O. (1997). *Dansk søfarts historie*. Bind 3: Storhandelens tid. København: Gyldendal.
- Littleton, C. S. (Red.). (1998). *Østens visdom*. Oslo: Aschehoug.
- Moffett, S.H. (2007). *A History of Christianity in Asia*. Vol.II: 1500-1900. New York: Orbis.
- Oftedal, S. (1937). *Om den første sogneprest I Østre Moland og Tromøy Jens Boye*. Særtrykk av Vestlandske Tidende. Arendal.
- Olsen, H. (2007). Fra Kirkefjell til Tao Fong Shan: Karl Ludvig Reichelt og barndomsbyen Arendal. *Årbok for Arendal Historielag* (13), 43-60.
- Olsen, H. (2010). Skipsprestens beretning: Jens Boyes kinaferder 1740-44. *Årbok for Arendal Historielag* (16), 67-83.
- Redse, A. (2010). *Kinesisk religion og religiøsitet*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.
- Richards, C. (Red.). (1997.) *The Illustrated Encyclopedia of World Religions*. Dorset: Element, Shaftesbury.
- Watts, A. (1992). *The Philosophies of Asia*. Boston: Tuttle Publishing.